

GYVIEJI ARCHYVAI

Sodas prie Krūčiaus (1994 – 2012)

Lietuviškos novelės meistras Juozas Aputis Zervynose prie Ūlos yra šitaip kalbėjęs: kai rašai ką nors apie savo gyvenimą, atsimink, kad viskas tau yra svarbu ir įdomu, o paskaito kitas – ir nelabai... Visada prisimenu tai. Bet žinau ir kitą pamokymą: savo krašto istoriją geriausiai supranti tada, kai skaitai, ką gyvieji rašo apie gyvuosius

1. Nebijok, tai netikros bitės

1994–ieji metai. Spalio pabaiga. Rudeninis derlius jau lyg ir pasvertas, bet nereikia dar sėdėti prie atskaitų ir metraščių. Dabar galima pagalvoti ir apie strateginius mūsų Parko planus. Todėl ieškome vietos būsimam Botanikos sodui.

Nenutoldami nuo Stangės slėnio mes einame per apeleistus vienkiemius Lapa-raičio link. Dar netoli liko Merkinė, bet šičia kraštovaizdis jau uždaras ir gerokai sulaukėjęs: apeleistus, apkerpėjusius vaismedžių sodus puola miškas, vos beįžvelgiami buvusių pirklių pamatai ir keliukai, kuriais jau niekas navažiuoja. Bet senos liepos atrodo gerai ir jau brandina mažus rudus riešutėlius. Laukinė gamta smarkiai smelkiasi į buvusį kultūrinį kraštovaizdį, tik Stangės pakrančių juodalksniai vis dar išlieka kaip ryškus gamtinis orientyras. Kažkaip viltingai dabar atrodo tie vešlūs juodalksniai, rodos, kažkur netoliese galėtų atsirasti ir miško parkas, ir botaninis takas, ir retųjų augalų ekspozicija. Dar yra viensėdžių, kurie atgytų, jei žmogus ateitų su dalgiu, kirviu ir kastuvu. O mažas upelis, kurį Dzūkijoje visada lydi juodalksniai, yra natūralus Gamtos kelias, ir prie jo reikia ateiti jau be jokių žemės dirbimo pabūklų. Čia dar jaučiama ta žmogaus ir Gamtos darna, kurios jau niekaip nesurasi dideliuose monokultūrų plovuose.

Bet keliaudami mes visą laiką girdime, kaip ūžia mašinos Vilniaus – Merkinės plentą. Klausydamasis to prislopinto, bet įkyraus gaudimo, bandau šitaip abejoti:

– Aš čia kažką įtariu...

Mindaugas Lapelė atsako taip, tarsi pratęstų meškiuko ir zuikio dialogą iš višioms žinomo vaikiško filmo:

– Tu labai nebijok, tai netikros bitės.

Imantas Lazdinis irgi bando švelninti mano įtarimus: – Girdėti tik tada, kai važiuoja koks nenormalus Fordas... Kai nevažiuoja, negirdėti.

O Algimantas Černiauskas „paguodžia“ dar geriau: – Kai prie Mergelių Akų ežeriuko bus turistų piknikas – mašinų negirdėsi.

Įdomi ir turtinga yra Stangės aukštupio gamta. Tiksliai tas greitkelio ūžimas. Jis man primena kombainų

gausmą kokiame nors Černiachovskio kolūkyje, kai nieko kito žmogus ir nebegirdi, tiksliai tą gausmą. Iki tamsos, būdavo, gaudžia javų kombainai, o naktį taip pat monotoniškai ūžia grūdų džiovyklos. Ir tada visiems atrodo, kad tiksliai toks įkyriai staugiantis ir tegali būti pažangos kelias...

Važiuojame į Krušavo parką prie Nemuno. Parko jau seniai čia nebėra. Brūžgynai suvešėjo tiek, kad vietomis nesimato Nemuno, bet buvusias liepų ir uosių alėjas atsekti dar galima. O keli milžiniški uosiai atrodo lyg tikri paminklai. Stačiame šlaite auga skroblai ir ažuolai. Status kalnas, saugantis parkavietę ir Nemuno parkantę nuo šiaurės vėjų, atrodo labai svarbus: į pietų saulę atgręžtose terasėse galima būtų sėkmingai auginti net ir lepias pietietiškas rūšis. O prie mažų šaltinių, srūvančių į Nemuną, galėtų vešėti įvairiausi drėgnų pievų augalai. Vaizdas, leidžiantis tomis terasėmis prie upės, tikriausiai būtų ne blogesnis nei gražiausiose Europos landšaftiniuose parkuose. Dabar visa tai slepia tikros džiuunglės, kurios, beje, rodo, kad dirvožemis čia geras, sąnašinis – tik pasidarbuok kirviu bei kastuvu, ir rezultatas bus... Ir į tuos senus uosius, ir į skroblyną, ir į šaltėkšnių džiuunglės, ir į šaltinius mes žvelgiame tarsi į kokią užmirštą rezervą. Archeologai dabar suranda senovinių malūnų liekanas prie mažų šaltinėlių. Per akmenis krintantis vanduo yra Gamtos energija, tik reikia žinoti, kaip ją pasinaudoti. Užtenka prisiminti didžiulį vandens malūno ratą Bijotuose, prie garsiąją Dionizo Poškos Baublių. Jokių turbinų ten nebuvo, menka srovė krinta į medinį lovę, kuris nuo svorio leidžiasi žemyn – ir sukasi didelis ratas su tais lovėliais. Mechaninė energija kuriama dieną naktį. Man dar teko matyti tą vandens malūno ratą Bijotuose, tai buvo gal 1959–aisiais...

Jausmas, vaikstant po apeleistą Krušonių parką, gana keistas: kol niekas nieko dar nepadare, tas energijos rezervas vis toks pat, nors ir paslėptas. Kol kas, matyt, svarbiausia, kad žmonės prieš šimtą metų nepabijoję tokioje nuošalioje vietoje kurti dvarą. Juk tada ir technikos nebuvo... Istorikas Jonas Totoraitis apie Užnemunės miškų naujakurius rašė taip: atėjo toks Meškus, iš-

sikirto sau erčią, pradėjo žemę arti ir gyventi. Atėjo tas Meškus, anot istoriko, pėsčias ir viską atsinešė – kirvį, užkištą už diržo, ir sėklų kišenėje. Medžių daugiau nei reikia, žvėrių ir žuvų užtekčiai, visokios uogos, medus, padarynė dervai, virvėms ir audeklams taip pat vietoje. Tik netingėk ir viską pasidarysi. Taip buvo Užnemunėje, kai irėjame Nemuno krante. Bet juk ir čia, dešiniajame krante – tas pats geras nuošalumo jausmas. Nemelavo Jonas Totoraitis, bet tasai Meškus vis dėlto buvo ir sveikas, ir stiprus, ir ryžtingas. Ne pramoga jam buvo tas atėjimas, o būtinybė...

Laikai pasikeitė, duoną dabar padeda auginti technika, kai kuriuose šalyse, sako, tiksliai trys procentai gyventojų dirba žemės ūkyje, o visi kiti kitaip savo gyvenimą įprasmina. Gal todėl atsirado net ir šitokia sodininkavimo motyvacija, šitoks reikalavimas: tas sodininkas, kuris negali mūsų nustebinti, tegu eina ganyti arklių... Bet ar ne Belgijoje atsirado tokia išmintis? Visi, kas matė šios šalies gėlynus ir parkus, giria žmonių išradingumą, skonį ir kruopštumą. Viskas idealiai sutvarkyta, ir tą dirbtinę pusiausvyrą kasdien palaiko žmonės. Ir medžiai, ir tulpės, ir beveik domestikuoti paukščiai bei žvėreliai išsitenka miesto parke. Mes, žvelgdami į apeleistą Krušavo parką, galvojame truputį kitaip: kokia turtinga gamta, bet kaip ji pati sau kenkia, juk tas agresyvusis uosialapis klevas greitai gali užgožti viską, kas čia dar yra vertinga ir brangu. O iš netolimos Uciekos dvarvietės jau ateina Sosnovskio barščio sąžalynai. Ir žmogus čia dabar turėtų ne nustebinti ką nors, o kantriškai reguliuoti viską taip, kad po tam tikro laiko galėtume pamatyti tą didingumą, kuris čia kadaise buvo. Juk tas uosialapis klevas Lietuvą užpuolė tik prieš 40 metų. Sosnovskio barščio istorija dar trumpesnė, bet kiek žalos mūsų kraštovaizdžiui jis jau padarė.

Vis dėlto vieta čia labai nuošali, ir nėra jokio pastato, tik didžiulio akmeninio tvarto griuvėsiai kalba apie buvusį dvarą. Kaip viską reiktų pradėti iš pradžių? Kur tas legendinis Meškus su kirviu už juostos ir sėklomis kišenėje? Yra, žinoma, ir svarbesnė kliūtis: mūsų Parkas (teisingiau sakant – valstybė, nes mes esame biudžetinė organizacija) turėtų pirkti šią apeleistą Krušavo

Šios publikacijos autorius H. Gudavičius (dešinėje) su dabar jau šviesaus atminimo rašytoju J. Apučiu Zervynose

parkavietę, ir kas žino, kiek pinigų savininkas paprašys, jei pajus tikrąją vertę.

Iš Krušavo važiuojame į Dubaklonį. Ir kaimas, ir panemunės ganyklos išsiskiria labai savitu gamtovaizdžiu. Stačiašlaitės erozines raguvus, kuriomis į Nemuną srūva skaidrūs šaltiniai, saugo labai seni juodalksniai, o ganyklose tarp tų raguvų kažkokia ypatinga, niekur kitur nepasikartojanti erdvė bei ramybė. Kitame Nemuno krante – mažytis Pašilingės kaimelis, o Šilingės upelio kriokliai ramų vasaros vakarą girdisi labai toli. Matyt, šitokią išskirtinę akustiką, tokią senovinę Nemuno slėnio erdvę įvertino kauniečiai Elena ir Mykolas Monkevičiai, kai prieš dvidešimt metų nusipirko Dubaklonio vienkiemį ir įkūrė jame dendroparką. Dabar čia žaliuoja daug įvairiausių spygliuočių medžių, pavasarį žydi magnolijos, o vasarai baigiantis sunoksta net devynių veislių vynuogės. Mykolas Monkevičius dar ir bitininkauja, o Elena augina senovines, tradicines lietuviško darželio gėles ir sako, kad jos daug gražesnės už naująsias, iš svetur atvežtas. O kaip kvepia vakarais pivonijos, leukonijos, vakarutės ir šaltmėtės – nė viena egzotiška grožybė tokio kvapo neturi. Šių darbščių sodininkų pavyzdys yra puikiausias įrodymas, kad savo pasaulį gali sukurti kiekvienas. O juk būtų dar svarbiau tą sukurtą augalų pasaulį kitiems parodyti. Būsimojo Botanikos sodo idėja mums atrodo vis realesnė. Kiekviena kelionė į buvusias grožio oazes ir į dabar kuriamus privačius sodus tą idėją praturtina.

... Aplankėme visiškai apeleistą Uciekos dvaro parką, grožėjomės labai savitu ir ramiu Žemosios Panemunės kraštovaizdžiu, kurį kasdien mato tiksliai vienas žmogus – nebylys amatininkas Bronius Marčinskas. Ir visur mūsų idėjai priešinosi kokios nors „netikros bitės“.

Bet kai pietvakariniam mūsų Parko pakrašty ilgiau sustojome prie Krūčiaus upelio, jau galėjome garsiai ištarti šį trokštamąjį burtažodį: „Eureka!“. Atradome!

2. Kalnų upelis – Krūčius

1995–ųjų kovo pirmoji diena. Kartu su Alfredu Pautinumi ir Valdu Giliumi apeiname būsimojo Botanikos sodo ribas. Gretimybės lyg ir aiškios, kai kurie savininkai jau žinomi, bet diskusijų ir visokių abejonių neišvengsime. Ar gali, pavyzdžiui, gili erozinė raguva – Vaikšnoras Ravas – būti riba, tuo labiau, kad čia alma nemažas šaltinis. Sodui reikalingi abu krantai, kiekvienas biologas pasakys, kad administraciniams ribomis negalima skaldyti šitokių mažų, bet aiškiai išsiskiriančių ekosistemų. Kitame būsimojo Sodo pakrašty, prie naujakurio Valdo Giliaus sodybos – elektros linija, kuri yra ne kas kitas, o „mirties zona“. Labiausiai, žinoma, gaila, kad gražiausioje, panoraminėje vietoje jau stovi stiklinis Valdo Giliaus namas. O blizgančia skarda dengtas šulinėlis labai gilios, stačiašlaitės Saladaunios raguvos dugne jau yra iš tolo matomas svetimkūnis. Ir vis dėlto didžiausias yra šis faktas, dėl kurio dabar nesiginčija nei Agrarinė privatizavimo komisija, nei gretimybės savininkai: šitos saulėtose pievos, ūksmingos erozinės raguvos ir pietinių šlaitų pušynėliai prie Krūčiaus yra valstybės žemė, ir mūsų, Parko darbuotojų, valia čia sukurti tai, ką esame sumanę.

Krūčius yra tikras kalnų upelis. Išteka jis iš Liškiavio ežero, pakeliui surenka šaltą šaltinių vandenį ir žemupyje debitą padidina daugiau nei dvigubai. Senieji žemėlapiai rodo, kad Krūčiaus ir Nemuno santaka yra 76 metrų aukštyje virš jūros lygio, o Liškiavio ežero paviršius žymi 116 metrų absoliu-

tinį aukštį. Taigi nubėgęs tiksliai du kilometrus ir du šimtus metrų, šis upeliukas nukrinta net 40 metrų. Norint įsivaizduoti šios upelės srovės greitį, reikia pažiūrėti, kas Lietuvos geografiijoje rašoma apie Nemuną: vidurupyje didžiosios mūsų upės nuolydis yra 19 centimetrų per kilometrą. O Krūčiaus vanduo per vieną kilometrą nukrinta 19 metrų. Erozinės raguvos, kuriomis į Krūčių alma šaltiniai, taip pat labai išpuodingos. Saladaunios raguvos dešiniajame šlaite stūkso didžiulis smiltainio, molio ir gargždo konglomeratas, mažesnis už garsųjį Ožkos pečių Verknės žemupy, bet visticiek labai egzotiškas, tik atrasti jį sunku, nes čia vešlus lazdynų, sausmedžių ir liepų sąžalynas. Nesunku surasti prie Krūčiaus ir juodosios keramikos šukių, visai negiliai, tik dvidešimties centimetrų gylyje besislepiančių, ir titnaginių rėztukų. Ir nebus keista, jei vieną dieną kur nors Aušrinėje prie Krūčiaus aptiksim akmenį Moką ar kitokį menhyrą, nes viskas, ką iki šiol apie šio mažo upelio slėnį sužinojome, liudija apie čia gyvenusius žmones.

Šitaip galvoju pėsčias iš Liškiavos keliaudamas į Druskininkus. Viskas jau nuspręsta: pradėdame tai, kas tęsis, ko gera, labai ilgai. Pradžia sunki, bet įdomi.

3. Ką pasakė mokslininkai

Pirmasis užrašas mano fenologiniame dienoraštyje apie mažą Krūčiaus upelį: „1994 – ujų balandžio 12 – oji diena. Abiejuose krantuose žydi vištapienės, blūznutės, plukės ir žibuoklės. Krūčiaus kriokliai atrodo lyg tyčia suridentų granitinių riedulių kaskados, o žemiau Saladaunios, dešiniojo kranto salpoje, tarp žalių purienų ir kartenių lapų raudonojo geležingi virduokliniai šaltiniai...“

Bus daugiau

Henrikas GUDAVIČIUS